

*
Cunosc un instinct mai puternic decât cel de conservare chiar : instinctul lui „a avea dreptate“. Oamenii se luptă, se cheltuiesc și cad pentru : „Vezi, ți-am spus eu ?“. Am un prieten care de cincisprezece ani spune : „Va veni dezastrul. Și firește, între timp nu poate face aproape nimic. Iar când dezastrul va veni, va fi mulțumit că a avut dreptate, uitînd că între timp a pierdut un sfert de viață pentru un sfert de adevăr.“

Ceea ce e încîntător, în definitiv, e că toți avem dreptate. Nimeni nu va putea fi dezmințit vreodată. Iar cel care-și va pune ca epitaf : „Aci zace unul care n-a avut dreptate“, se va umili din prea mult orgoliu, dar nu va spune un adevăr.

*
3 septembrie 1939, Paris. Să optezi, — între cine și cine ; între ce și ce ? Țiu dinaintea cu învinsul.

*
De cînd s-au născut neamurile ? De la Turnul lui Babel. „Domnul a zis : iată că ei

sînt un singur popor și toți au aceeași limbă. Acum nimic nu i-ar împiedica să facă tot ce și-au pus în gînd. Haidem să ne pogorîm și să le încurcăm acolo limba.“

[Se teme cumva Dumnezeu de unitatea lumii ?]

*
Toată lumea întrezărește ceva, în haosul de azi. Numai istoricul nu înțelege. Se refugiază în trecut, fiindcă i-e frică de prezent. Atîtea istorii care ar putea fi, în locul uneia singure cu care e deprins el !

*
E de neînțeles cum pot vedea unii simplă morală în concepția biblică.

Dumnezeu alege. De ce ? Pentru că-i place așa.

Iacov capătă moștenirea de la tatăl său bătrîn și aproape orb, Isaac, substituindu-se prin înșelătorie fratelui său mai mare, Essau. Iacov înșală pe socrul său, Laban, făcînd jocul acela cu oile bătute. Iacov fuge de la Laban pe ascuns, cu cele două fete ale acestuia. Dar Dumnezeu e cu el. E cu el și cu tot neamul său.

Întîia figură morală, sau cel puțin cu simțul dreptății, e abia Moise. Acel Moise care intervine pentru cel nedreptățit, în cearta dintre doi evrei ; care omoară un egiptean pentru că bătea un evreu ; care scoate apă pentru fetele preotului din Maidan, pe care păstorii le goneau de la fîntină. Dar nu pentru faptele astea e răsplătit el.

„Mă îndur de cine mă îndur, și am milă de cine am milă“. Oricît au stricat protestanții înțelesul vorbei acesteia, ea rămîne. Nu, creștinismul nu e simplă morală. Nu e așa nici în Noul Testament. E destul să-ți amintești de fiul risipitor și fratele lui cel moral, ca să accepți ce e creștinismul : dragoste.

*

Despre invidia creatoare. Despre egoismul (care nu e imoral, s-a spus împotriva lui Kant) fecund. Despre toată putreziciunea morală care susține puritatea morală.

Ca un trup de adolescent, trup încărcat de mireasma sănătății, compunere de atîtea mireisme impure, pe care numai descompunerea le dezvăluie. E impur ce e parțial (Rilke), tot ce strică un anumit echilibru ; tot ce e în stare liberă chimicește.

Viața morală, în măsura în care e viață, închide și ea totul ; se sprijină pe totul. Iar reușita ei nu e de eliminare ; e de echilibru. Neprihăniții au toate instinctele noastre. Fericirea lor e de a avea ceva în plus.

*

Fiul risipitor spune :

„Îți mulțumesc, Doamne, că mi-ai dat gustul voluptății, setea orgoliului, și invidia, și fătărnicia, și ura. Cu ele nimeni nu e mare. Dar fără ele nimeni nu e viu.“

Fratele fiului risipitor întoarce aci capul, cu desgust.

*

Cîte vieți valabile nu se susțin prin calitate minore, sau chiar prin defecte : încăpăținare, ambiție, orgoliu. Totul e bun, chiar lucrul vinovat, cu condiția să nu întîrzi la el ; totul e rău, chiar lucrul bun, dacă întîrzi. Esențialul e să fii trimis mai departe, să fii așezat la curgere. Totul e rău dacă te scoate din ea.

„Școala e bună, spunea Nae Ionescu, cu condiția să n-o iei în serios.“ Trebuie să întorci lucrurilor spatele, să pleci, să-ți pă-

răsești prietenele una câte una, de teamă să nu te biruiască fericirea. Romanii, spune Montesquieu, se temeau mai mult de re-
paos decît de inamic.

*

Exasperant lucru să întilnești pe stradă un om care rîde. De ce rîde ? Bucuria e a lui e atît de mult a lui încît îl separă de rest. Dar dacă întilnești un om care suferă, suferă și tu. Suferința unește. (Curios lucru că tristețea și nu bucuria cea stearpă e pusă de Apuseni printre „păcatele capitale“).

Bucuria e echivalentul, pe plan moral, al adevărului : e fixitate, separație. Vreți o lume spartă în cioburi ? Înveseleți-vă.

*

Berlin, 1941. Ascult „Meistersinger“ în cele mai bune condiții : cu Herbert von Karajan, dirijor, cu Marie Müller printre interpreți ; o muzică excelentă și totuși nu e emoție. De ce ?

Este vorba, acolo, de școală. Și nu se pot exprima lucruri adînci despre școală. Despre dragoste și moarte, da. Despre creștinism sau zeitățile germane, da. Tristan sau Parsifal ; chiar Tannhäuser ; și mai ales Tetralogia. Dar Meistersinger...

*

Cînd mă gîndesc la profesori, mă gîndesc la știința seacă a dreptului (despre care, firește, nu știu aproape nimic.) Și nu e de iertat lui Kant că a rămas, în ultima instanță, numai marele profesor de drept al filozofiei. În timp ce un tînăr ca Novalis putea nota despre sine : „Ich bin ein ganz unjuristischer Mensch, ohne Sinn und Bedürfnis für Recht.“ Deschizînd o altă cale pentru viața spiritului.

*

Am auzit pe Heidegger cîte o oră la interval de doi ani. Spunea același lucru ; sau lucruri pe care nu se poate să nu le fi spus încă de la prima lecție. Am întrebat pe cei care-l ascultau de mai multă vreme : nu, nu se repeta, pentru ei.

Gîndea, nu știu cum, în spirală descendentă. Nu numai linear și progresiv se gîndește valabil. Poate niciodată linear, ci în spirală, în burghiu, ca într-un act de sondaj. Știi de la început un lucru, și-l spui de mai multe ori, îl spui neîncetat sub altă formă — pînă se spune singur.

*

Filozofia ca donjuanism. Pe lângă ea, oamenii de specialitate fac simple căsnicii burgheze.

Esențialul e să cucerești. Nu să accepți. Nu să știi.

*

Actul de cunoaștere nu e reducere la cunoscut, act de asimilare : a mânca, — așa cum vor filozofii grași, în frunte cu tomiștii și prietenul meu V. E act de înstrăinare, de pierdere, ca și actul dragostei. E risc. Nu e a-simil-are, ci e alter-are. Te devitalizezi dînd viață. Dar nu poate oricine procrea.

*

Ce mult și sterp citește fratele fiului risipitor.

*

„Cum, tocmai dumneata“ ? Una din uimirile omului cu bun simț e să vadă că filozofia nu te face idealist (în sensul prost, steril) ; nu te face să condamni în bloc răul,

uritul. Dimpotrivă, îl înțelegi uneori. Cum, tocmai dumneata ?

Firește, tocmai el. Fiindcă omul cu perspectivă filozofică încearcă să vadă întregurile ; și atunci vede cum se ține fața întunecată cu cea luminoasă a lucrurilor.

„Cei ce adeverează mai de credință sînt decît cei ce tăgăduiesc“, stă scris în pravila lui Vasile Lupu.

*

Omul rău face mult mai mult bine decît omul bun. Pentru că omul rău are nevoie de fapte. Omul bun este bun și, așteptînd să făptuiască firese, uită de faptă. Căci fapta ascunde, adesea, iar el n-are nimic de ascuns.

*

Puterea de făptuire pe care o ai cînd nu ți-a reușit răul. Vezi, spui conștiinței tale întunecate, sînt blestemat să fiu bun. Dar nu ești bun — și de aceea făptuiești.

*

„Dacă e vorba să mă laud, mă voi lăuda numai cu slăbiciunile mele.“

(Pavel, II-a Cor., 11,30):

De altfel nu știm ce e om bun și rău, inteligent și prost, cum nu știm ce e o femeie frumoasă. Numai inteligența, care e plină de răutate, dacă e liberă și nu slujește nimic, vrea să vadă elar. Numai ea categorisește și, firește, critică. Dar viața e dozaj. Ești din când în când inteligent, sau ești mai inteligent azi decît ieri ; iar o femeie frumoasă, pe care întilnirea cu cineva nu o face mai frumoasă, e una din cele mai triste reușite ale biologiei.

Nu s-a gîndit nimeni să deschidă un institut de înfrumusețare prin cele sufletești. Fiindcă dinăuntru în afară vine frumusețea. Gîndiți-vă cit de urite sînt adesea femeile, crispate cum stau sub nevoia de a fi frumoase. Dar dați-le seninătatea și stăpînirea, și vedeți cum li se destind fețele, cum elimină toxinele și cum recuceresc frumusețea, singura frumusețe care le e dată : de oameni vii.

Dacă am o colaboratoare la Școală poate fac o anexă pentru Institutul de înfrumusețare.

După o jumătate de oră de convorbire, orice femeie din societate scoate din geantă pudriera ca să se refacă. Recunosc esența feminității într-un gest ca acesta. Dar și tot ce e absurd în esența feminității. Căci femeia înțelege să se refacă așa cum a fost. Ea nu-și dă seama că a trecut un anumit timp, în care s-a întîmplat ceva ; că a intrat și ea într-un proces de devenire ; că pe fața ei trebuie să se citească urmele acestei deveniri. Ea nu admite să treacă peste chipul ei umbră unei idei care se va fi rostit, sau să se înscrie undeva cuta unui adevăr. Nu ; ea vrea să revină la chipul din fața oglinzii, la masca adoptată odată pentru totdeauna. Ce-i pasă că falsifică astfel o întregă devenire ? Ea vrea să rămînă aceeași.

Intr-o lume în care totul devine, ea crede că poate rămîne aceeași.

O mamă îmi spune un lucru turburător : Singura recunoștință pe care o cer copiilor mei, pentru tot ce-am făcut, este să facă același lucru și mai departe.

Mai departe... O adevărată etică a devenirii. Cealaltă etică ține lumea în loc. Dacă fratele fiului risipitor are copii, cu siguranță le cere recunoștință. E tipul omului care ține lumea în loc.

*

Gîndul acesta spus cuiva care așteaptă un copil : „Fiecare simte că se mărește familia lui.“

Să fii rudă cu oamenii. Să ai atîta omenesc în tine încît să te recunoască toți oamenii.

*

Un tînar căruia nu-i poți trece nici o incertitudine îți este o înfrîngere. Dacă există o medicină a sufletelor, sensul ei e răsturnat față de medicina obișnuită : e de a îmbolnăvi.

*

Iubesc la Greci faptul că merg pînă la capăt. Ceea ce a făcut posibilă filozofia greacă a fost excesul. Oamenii aceștia (din piețele orașului, nu din placida natură !)

n-aveau bun simț. Căci bunul simț i-ar fi împiedicat să spună că totul curge sau nimic nu se mișcă.

Libertatea de a fi absurd stă la originea filozofiei. Și poate că măsura, înțelepciunea, „mioriticul“ — în sens nefilozofic — ne-au împiedicat pe noi românii să avem o filozofie mare.

*

Oamenii aceștia de pe la noi sînt înțelepți în materie de gîndire — unde trebuie ceva sminteală — și sînt smintiți în viață. Cumințenia lor, pe care o mai numesc și românească, asta e. Resemnare, seninătate, împăcare, în filozofie. Și dincolo ? Haos.

*

Cineva îmi citează, spre a triumfa, vorba cunoscută a lui Spinoza : superioritatea adevărului asupra erorii e că știe și despre sine și despre eroare, în timp ce eroarea nu știe decît despre sine. E drept, cînd cunoști ceva ca adevărat, știi și ce e falsul. Dar asta doar în materie de cunoaștere ; căci în materie de viață se întîmplă invers : adevărul e dogmatic și închis, în timp ce experiența erorii

închide în ea bogăția proprie și pe cea a adevărului. Un om care greșește știe care sînt cele două fețe ale vieții. Pe cînd fratele risipitorului nu cunoaște decît una.

Ce mai are nevoie de alta, dacă e cea bună ? Dar nu e cea bună, tocmai fiindcă se lipsește de alta ; fiindcă își închipuie că se poate lipsi de alta.

*

Preferința lui Johann Sebastian Bach pentru fiul său Friedemann, risipitorul.

*

Aprind după cină o pipă, la prietenii unde sînt invitat, și cum întîmplător e un tutun bun, o doamnă pe care atunci o cunoscusem îmi cere să vadă ce gust are. Ofer pipa ; doamna îi șterge puțin vîrfurile cu un șervețel de hîrtie și începe să fumeze. Totul se petrece simplu ; nimeni nu se miră, nimeni nu se scandalizează. Sîntem în 1943. Nu în 1903.

Și simt că se înalță deodată înaintea noastră, ca un val : istoria.

„Înțelegeți, doamnă ? îmi vine în gînd să-i spun. Au trebuit să treacă 40 de ani, să

se petreacă două războaie mondiale și cîteva revoluții, să abdice patru împărați și nouă regi, să se scrie 202 noi tratate de etică și să apară a 14-a ediție a Enciclopediei britanice, pentru ca în seara asta dv. să cereți, aproape cu indiferență, un lucru pe care vi-l dau cu simplitate, în nepăsarea generală. E istoria aceea pe care nu știu s-o scrie amicii noștri. Și cutremurați-vă, doamnă : ați trezit-o din somn.“

Dar nu-i spun asta. Mă tem că mi-ar da pipa înapoi — și-i stă bine cu ea.

*

Rămas fără bani, scot dintr-un sertar acțiunile de la nu știu ce împrumut de Stat și mă duc la o agenție de bursă. „— Cotează ceva hîrțile astea ? — Dacă veneați ieri coteau atît ; azi cotează atît.“ Sînt ispitit să întreb : și mîine ?

Ce taină și bursa aceasta făcută de om ! Desfid pe cineva să spună că înțelege cu adevărat de ce e vorba.

— Le vindeți ? mă întrepru pe celălalt.

— Firește.

Și în timp ce-mi numără banii, îmi amintesc de corul din Sofocle : „Universul e plin

de minunății ; dar nimic nu e mai minunat ca omul...“;

*

Poate să nu fie „adevărată“ (Dumnezeu și profesorii știu asta), dar e grozav de sugestivă distincția lui Keyserling între o Frică originară și Foame originară. Peste tot le regăsești. Există o economie de frică și una de foame. Există indivizi și clase care stau sub semnul fricii, sau sub cel al foamei. Și chiar neamurile stau așa.

Iată de pildă fiul risipitor : foamea însăși. Fratele ? Firește, frica. Iată femeile, femeia pur și simplu, care e numai frică. Are o morală închisă : visează căsnicia, securitatea, paradisul atins, iar când are familie se ridică pînă la o morală, dar nu e decît cea a familiei („așa e bărbatul meu cinstit, căci dacă s-ar gîndi la ai săi...“). Iată primul născut, cu psihologia aceea de om conservator, timorat, prudent ; față de ceilalți, aventurierii. Sau, pe alt plan, rațiunea răsturnătoare din secolul al XVIII-lea — foame, față de rațiunea conservatoare de azi — frică. Instinctul și el ține de foame, inteligența de frică.

Și iată acum neamurile. Nu se luptă astăzi, nu s-au luptat întotdeauna popoarele fricii cu cele ale foamei ? Să mulțumești lui

Dumnezeu cînd neamul tău nu e printre cele dintîi.

*

În fond, toate lucrurile astea ar putea fi spuse — dar așa, concret, întîmplător — în Școală. Le-ar putea spune unul sau altul. Și pe urmă e tot ce **nu** ai de spus — care se rostește încă acolo.

*

Dat fiind că vorbesc destul de liber despre Școală, un prieten, om al legii, a venit să mă întrebă îngrijorat : „Dar are autorizație de funcționare școala d-tale ?“ Am rămas pe gînduri. Nu știam că te poți **imprieteni** cu oamenii decît trecînd prin camera 7, scara II-a B, a Tribunalului. De n-aș uita vreun timbru.

*

Ce stupid : stai în cancelarie zece minute, îți compui o mască, intri în sala de curs, îți prelegerea și te întorci. Așa se prăpădesc adevărurile : cînd nu se mai rostesc la întîmplare.

*

Ce fac profesorii aceștia ? Vehiculează idei. Huxley descria odată civilizația prin

vaporul acela cu cartofi, care se încarcă într-o parte a globului, spre a fi descărcat într-alta. Așa e și cultura : iei de aci și descarci dincolo.

E foarte folositor, firește. Dar e ce este **civilizație** în cultură. Singura școală valabilă, singura școală creatoare de cultură, e aceea în care profesorul însuși trece examene.

Înțeleg concret — ceea ce nu e evident pentru psihologi și filozofi — că gândirea precede cuvântul. Copilul de un an vede un domn și zice : „tata“. Noi oamenii mari îl corectăm : „nu e tata“. Dar el nici nu vroia să spună că e tata ; ci că este **ca** tata : domn sau înalt, sau cu ochelari. Și ne întoarce spatele, pentru că sîntem oameni neserioși, care au descoperit cuvântul ca să nu se mai înțeleagă între ei.

Tot ce este vrea să persiste. O limbă, de pildă, e ca și o ființă vie, care-și creează o adevărată oaste, ca să se apere sau să atace. **Își creează literați feluriți, după cum își**

crează un păun culori felurite, spre a cuceri. Lumea vrea biruință duhovnicească ? Limba își creează pe Ioana d'Arc (care nu vorbește **latinește** cu îngerii ei). Vrea poezie ? Iată pe Racine. Vrea politică ? Iată diplomați care vor face ca tot globul să vorbească franțuzește.

Și cît rezistă limba ? Cît poate inventa. În ziua în care lumea vrea cugete care să înțeleagă, adică filozofi, și ea nu-i dă decît cugete care refuză să înțeleagă, adică sceptici, limba cere armistițiu.

„Sîntem, înaintea lui Dumnezeu, o mi-reasmă a lui Hristos... de la viață spre viață.“

Ce extraordinar scriitor apostolul Pavel. Încerc să mi-l închipui **fără** creștinism. Ar fi fost unul din „marii autori profani“, pe care l-ar fi citat cu voluptate Montaigne, Voltaire și Anatole France.

„Mă neliniștește o vorbă a lui Claudel din „Le soulier de satin“ : Cine a folosit mai mult celor bolnavi de friguri : doctorul de-

votat, care a stat la căpățiiul lor, sau acel pierde-vară care a descoperit chinina ?

Ce primă de încurajare pentru fiul risipitor !

Voluptatea se uită și se reface. De aceea e din nou posibilă. De aceea n-ar mai trebui să fie niciodată posibilă. Dacă nu rezistă nici în memorie, ce preț are un lucru ?

*

Există un ceas, unul singur, în viața unei societăți, când, sub povara unei mari încercări și tristeți, nimeni nu se mai poate bucura de ceva. Atunci apare, senin, fratele fiului risipitor, să-și ia partea lui de viață.

*

Și Abel și Cain aduc jertfă. Dar spre jertfa lui Abel, Dumnezeu privește cu plăcere, iar spre jertfa lui Cain, nu.

De ce ? Îți vine să spui : „dar nu făcuse nimic, săracul“. Și tocmai de aceea Cain ucide pe Abel : fiindcă jertfa acestuia era primită, iar a sa nu. Vroia Dumnezeu să-l pună la încercare, ca mai târziu pe Avraam ? Dar de ce n-a pus la încercare și pe Abel ?

„Mă îndur de cine mă îndur...“

*

Cînd Dumnezeu dă lui Moise sarcina cea mare față de neamul său (ce frumos spune Miron Costin al nostru despre Moise : „au avut pre singur Dumnezeu dascăl, rost către rost“), acesta se plînge că e greu de vorbă. Dumnezeu îi răspunde să ia în ajutor pe fratele său binegrăitor, Aaron.

Oamenii au nevoie și de un retor ! Moise transmite cuvîntul Domnului, face minuni, duce spre Canaan poporul ales. Și totuși lumea are nevoie și de un retor.

*

Ce luptă extraordinară între Moise și Faraon. Ce dialog ! Moise se duce la Faraon să-i transmită cererea Domnului de a pleca din Egipt cu neamul său. Faraonul îi prigonește și mai rău. Moise face minuni cu toiagul ; Faraonul cheamă pe vrăjitorii săi, care fac și ei minuni. Moise preface apa în sînge, aduce peste Egipt broaște, păduchi, lăcuste, sînge, piatră și foc ; turmele mor și chiar vrăjitorii fac bube. Dar Faraonul are inima împietrită. Dumnezeu i-a împietrit-o, ca să facă semnele lui, „ca să se înmulțească minunile lui“. Și cînd nici în-tunericul ziua nu înduplecă pe Faraon, Dumnezeu trimite moarte peste primii năs-

cuți, ai dobitoacelor și oamenilor, dintre Egipteni. Atunci abia copiii lui Israel sînt lăsați să plece.

Cite minuni, pentru ca poporul acela să plece pe calea fără întoarcere !

*

Popor ales ? Dumnezeu spune necontenit : **Dacă** veți păzi legămîntul meu, veți fi ai mei. Voi fi vrăjmașul vrăjmașilor tăi, **dacă** mă vei asculta.

„Căci ești un popor încăpățînat“. (Exodul, 32, 3)

*

Consolarea conducătorilor de state : cît au cîrțit Evreii împotriva lui Moise. Cînd Egiptenii se iau după ei și îi ajung din urmă, Evreii se înspăimîntă : „Mai bine robi în Egipt decît să murim în pustie“.

Sufletul de sclav al gloatelor.

*

Încrederea într-un om, de pildă într-un om care cîrmuiește, e un act de dragoste. Spiritele democratice vor acte de rațiune. Într-o dăruire (mă **încred** în cineva), într-un angajament față de comunitate, ei vor acte

de judecată și calcul. Preferă căsătoriei prin dragoste pe cea prin rațiune.

Sînt și eu convins că, în majoritatea lor, reușesc mai bine căsătoriile din calcul. Dar nu mă pot împiedica să pledez pentru cele din dragoste.

*

Nu poate fi împotriva democrației decît cel care crede în Dumnezeu. Căci numai așa poți să-ți explici de ce de la natură oamenii nu sînt egali (și prin urmare de ce nu pot redeveni egali, prin educație, eugenie sau celelalte). Dumnezeu, care a făcut pe îngeri atît de individualizați, încît să pară fiecare a alcătui o speță, nu putea face din noi numai speță.

*

Prietenul meu se supără că nu discut — ceea ce numește el „logic“. Dar nu discut ca să dovedesc, ci pentru ca, eventual, să descopăr ceva. Oamenii aceștia, iarăși, vor rațiune exact acolo unde nu trebuie. Viața, ei și-o trăiesc la întîmplare : sînt robii prietenilor de ocazie, ai profesiei dictate de alții, ai vremurilor și întîmplărilor. Vorba lui So-